

P.S. Окрім іншого, слід зазначити, що в німецькій правовій думці склалось дещо інше розуміння даних понять на основі досвіду класичного та посткласичного періодів римського права. Загальним поняттям розлучення для будь-яких видів вважається поняття *divortium*. Розлучення за взаємній згодою являється лексема *divertium*, що походить в граматично-етимологічному та, власне, й історичному сенсі від від поняття *divortium* [21]. Очевидно, при цьому бралась до уваги конституція 223 року імператора Олександра Севера: *Libera matrimonia esse antiquitus placuit. Ideoque pacta, ne liceret divertere, non valere et stipulationes, quibus poenae inrogarentur ei qui divortium fecisset, ratas non haberi constat* (С. 8. 38.2). Натомість, поняття *repudium*, в протилежність *divertium*, виражає одностороннє розлучення (*divortium*) через листа (заяву) про розрив шлюбу за ініціативою однієї із сторін подружжя. Таким чином, сучасна романістика у різний спосіб намагається відтворити та зберегти традиційний термінологічно-поняттєвий апарат доби класичної римської юриспруденції та імператорського законодавства.

1. Дербург, Генрих. Пандекты. Т. III (книги IV и V). Семейственное и наследственное право. Перевод с последнего (7) издания А.Г. Гойхбарга и Б.И. Элькина. Под редакцией проф. А.С. Кривцова. – С.Петербург, Издание юридического склада "ПРАВО", 1911. – 123 с. 2. Грим Д.Д. Лекции по догме римского права. – М., Зерцало, 2002. – 495 с. 3. Шулин Ф. Учебник истории римского права. Пер. с нем. И. И. Щукина. Под ред. В.М. Хвостова. – М., Тип. Э. Лисснера и Ю. Романа, 1893. – 609 с. 4. Хвостов В. М. История римского права. – Пятое изд., исправл. и

дополн. – М., Изд. Т-ва И.Д. Сытина, 1910. – 464 с. 5. Загурский Л.Н. Элементарный учебник римского права. Особенная часть. Семейное право. Вып. I и II. Втор. испр. и доп. изд. – Х., Тип. Н.М. Варшавчика, 1898 – 201 с. 6. Боголепов Н. Учебник римского права. Пособие к лекциям. Изд. третье. – М., Университет. тип., 1907. – 633 с. 7. Чиларж К.В. Учебник институций римского права. Изд. 2-е. переработанное и согласовано с 7-ым и 8-ым немецким изданием. Под ред. проф. В.А. Юшкевича. – М., Печатня А.И. Снегиревой, 1906. – 550 с. 8. [Ефимов В.В.] Лекции по истории римского права, профессора С.-Петербургского университета В.В. Ефимова. – С.-Петербург, Типография В.С. Балашова, 1898 – 491 с. 9. Підпригора А. О. Основы римского частного права. – К: Вентури, 1997. – 336 с. 10. Харитонов Е. О. Основы римского частного права. Конспект лекций. – Харків, Тов. "Одіссей", 2008. – 312 с. 11. Римское частное право: Учебник / Под ред. И.Б. Новицкого и И.С. Перетерского. – М.: Юристъ, 2003. – 544 с. 12. Колотинский А.Д. История римского права. Пособие к лекциям. – Казань, Издательство В.В. Воронкина, 1912. – 344 с. 13. Дождев Д.В. Римское частное право. – М., Издат. группа ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 704 с. 14. Макачук В. С. Римское частное право. – К., Атика, 2007. – 256 с. 15. Санфилиппо, Чезаре. Курс римского частного права: Учебник / Под ред. Д.В. Дождева. – М.: Издательство БЕК, 2000. – 400 с. 16. Покровский И. А. История римского права. – Минск: Харвест, 2002. – 528 с. 17. [Казанцев Л.Н.] О разводе по римскому праву в связи с историческими формами римского брака. Период языческий. Историко-юридическое исследование Л.Н. Казанцева. Профессора Университета Св. Владимира. – К. Университетские Известия, 1891 – 1892 – 245 с. 18. Дигесты Юстиниана / Перевод с латинского; Отв. ред. Кофанов. Т. IV. – М.: "Статут", 2004. – 780 с. 19. El matrimonio / Concepto y clases // Derecho Romano. – www.elergonomiste.com 20. Fernandez Baquero, M.-Eva. Repudium – Divortium (origen y configuracion juridica hasta la legislacion matrimonial de Augusto) // Facultad de derecho. Universidad de Granada. Departamento de derecho romano y derecho mercantile (Area de derecho romano). – Granada, 1987. – 155 s. 21. Divortium // Реальный словарь классических древностей. Под редакцией Й. Геффена, Э. Цибарта. – Тойбнер. Ф. Любкер. 1914.

Надійшла до редколегії 03.10.12

УДК 347.122

В. Боднар, здобувач

ДО ПИТАННЯ ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

В статті на основі аналізу положень цивільного законодавства здійснено класифікацію переважних прав у цивільному праві України та показано її значення для визначення механізмів здійснення та обрання способів захисту переважних прав.
Ключові слова: переважні права, види переважних прав, класифікація переважних прав.

В статті на основі аналізу положень гражданского права осуществлена классификация преимущественных прав в гражданском праве Украины и показано ее значение для определения механизмов осуществления и выбора способов защиты преимущественных прав.

Ключевые слова: преимущественные права, виды преимущественных прав, классификация преимущественных прав.

In the article on the basis of analysis of positions of civil law classification of rights of priority is carried out in the civil law of Ukraine and its value is rotined for the decision of mechanisms of realization and choice of methods of defence of rights of priority.

Key words: rights of priority, types of rights of priority, classification of rights of priority.

Майже всіма дослідниками проблематики переважних прав у цивільному праві (Белов В.А., Волкова Є.В., Зубарева Н.В., Крат В.І., Леонова Л.Ю., Оніна А.О., Субботін М.В., Шимон С.І. та ін.) здійснювалася їх класифікація, повнота якої залежала як від предмету дослідження, його завдань та мети, критеріїв класифікації, так і від авторського розуміння і бачення всього спектру переважних прав. Це призвело до наявності у науці цивільного права різноманітних (як за обраними критеріями, так і за їх кількістю) класифікацій переважних прав, що не завжди враховують стан чинного законодавства, а, відтак, не охоплюють всіх, передбачених у цивільному законодавстві, переважних прав.

Відомо, що будь-яка класифікація має на меті систематизувати правове явище (інститут, підінститут). Але одночасно, класифікація покликана поєднати різноманітні прояви досліджуваних прав, об'єднувати їх у єдину, цілісну систему.

Метою цієї статті є виявлення закріплених у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) та інших актах цивільного законодавства України, визначення критеріїв та класифікація переважних прав учасників цивільних відносин.

Одним з перших в сучасній російській цивілістиці класифікацію переважних прав запропонував В.А. Белов, поділивши їх на три групи:

1) переважні права набуття (купівлі) майна, які належать приватним особам, тобто переважні права на укладення договору купівлі-продажу, головним чином прав (часток) участі;

2) переважні права набуття (купівлі) майна, які належать, передусім, і, навіть виключно, публічним утворенням (державним, самій державі);

3) переважне право на укладення договорів щодо використання чужого майна [1, с. 840-853].

Критикуючи цю класифікацію, М.К. Сулейменов зазначає, що, по-перше, виділення переважних прав не вписується в загальну систему поділу відносних суб'єктивних прав, оскільки переважні права можуть бути і зобов'язальними, і корпоративними, і товариськими тощо; по-друге, в класифікації переважних цивільних прав має місце змішання суб'єктивних цивільних прав і публічних прав, які не є цивільними правами [2, с. 25].

Поділяючи позицію М.К. Сулейменова щодо невдалої класифікації В.А. Беловим переважних прав, зазначимо, що головним недоліком запропонованої класифікації, на наш погляд, є одночасне застосування розріз-

нених критеріїв – суб'єктного (приватні і публічні особи) і об'єктного (на укладення договору), що у даному випадку є неприпустимим.

На думку Л.Ю. Леонової, встановлені цивільним законодавством переважні права поділяються на:

- 1) переважне право купівлі, що включає в себе:
  - переважне право купівлі при продажу частки в праві спільної власності;
  - переважне право купівлі частки вкладника в складеному капіталі товариства на вірі;
  - переважне право купівлі частки (її частини) в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю;
  - переважне право на набуття (купівлю) акцій, що продаються іншими акціонерами закритого акціонерного товариства;
  - переважні права членів виробничого кооперативу на набуття паю (його частини);
- 2) переважне право кредитора-заставодержателя за забезпеченням заставою зобов'язанням;
- 3) переважне право на набуття права власності поза договором (переважні права, надані при розділі спадкового майна);
- 4) переважне право на укладення договору:
  - переважне право орендаря на укладення договору оренди на новий строк;
  - переважне право наймача жилого приміщення на укладення договору найму жилого приміщення на новий строк;
  - переважне право користувача на укладення договору комерційної концесії на новий строк;
  - переважне право на укладення договору на використання твору [3, с. 8-9].

Незважаючи на досить широке коло переважних прав, що їх охоплює запропонована класифікація, воно все-таки є неповним, оскільки певні конкретні переважні права опинилися поза її межами. Крім того, Л.Ю. Леоновою не запропоновано чіткого критерію наведеної класифікації. Більш того, таких критеріїв і, відповідно, класифікацій може бути кілька.

Певною спробою подолати останній недолік можна вважати класифікацію, запропоновану Є.В. Волковою, на підставі обраного нею критерію – виду цивільно-правових відносин.

Так, Є.В. Волкова класифікує певні групи відносин, які на її думку, становлять цілісну систему переважних прав, виділяючи при цьому:

- 1) відносини, спрямовані на відчуження об'єктів переважних прав, які, у свою чергу, поділяються на:
  - а) відносини, пов'язані із здійсненням переважних прав зв'язку з наявністю права власності на певне майно і
  - б) відносини, пов'язані із здійсненням переважних прав зв'язку з відсутністю права власності на певне майно;
- 2) відносини, спрямовані на передання об'єктів переважних прав у тимчасове володіння і користування або в тимчасове користування;
- 3) відносини, спрямовані на успадкування об'єктів переважних прав [4, с. 8, 14-15].

Недоліком цієї класифікації є також далеко не повне охоплення всіх переважних прав, що існують в цивільному законодавстві. Так, поза межами запропонованого авторкою поділу залишилися відносини, спрямовані на переважне право укладання договору, переважне право вступу до товариства тощо.

Досліджуючи переважне право купівлі, Н.В. Зубарева виділяє такі види переважного права:

- 1) переважне право купівлі частки в спільній частковій власності;

- 2) переважне право купівлі у відносинах між учасниками простого товариства;

- 3) переважне право купівлі акцій ЗАТ;

- 4) переважне право купівлі частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю;

- 5) переважне право купівлі акцій, що додатково випускаються;

- 6) переважне право купівлі паю у виробничому кооперативі [5, с. 14-16].

Навіть незважаючи на більш вузький, ніж у Є.В. Волкової, предмет дослідження (переважні права купівлі), запропонований Н.В. Зубаревою перелік переважних прав не можна визнати ні класифікацією, ні повним переліком, оскільки він не містить критерію поділу чи об'єднання переважних прав на певні групи і не охоплює, наприклад, такі переважні права купівлі, як купівля права користування земельною ділянкою, купівля речі (орендарем майна, наймачем житла, земельної ділянки) тощо.

Аналіз чинного законодавства, здійснений М.В. Субботіним, дозволив йому виділити дві групи переважних прав, до яких автор включає біля 15 видів переважних прав:

- 1) права на набуття певних майнових благ, що реалізуються шляхом укладення договору;

- 2) права на набуття певних майнових благ у порядку правонаступництва [6, с. 175].

А.О. Онїна пропонує класифікувати переважні права за такими критеріями:

- 1) залежно від способу здійснення привілею:

- група переважних прав, що реалізуються шляхом укладення договору;

- група переважних прав, що здійснюються шляхом пред'явлення окремих вимог до зобов'язаної особи;

- 2) з урахуванням диспозитивності надання привілею суб'єктам відносин:

- юридично забезпечені можливості, що виникають в силу прямої вказівки в законі;

- переважні права, що виникають на підставі домовленості сторін за умови нормативної вказівки на можливість вчинення такого правочину [7, с. 8-9].

У першій в сучасній російській цивілістичній науці монографії, присвяченій дослідженню переважних прав в російському цивільному праві, її автор – Л.В. Кузнцова також запропонувала свою класифікацію переважних прав. Оскільки критичний аналіз цієї класифікації, з яким слід погодитися, було здійснено С.І. Шимон [8, с. 61-62], ми не вважаємо за доцільне зупинятися на цій класифікації більш докладно.

Зазначимо, що класифікація переважних прав проводилася в працях не лише російських, а й українських науковців, тому не відповідає дійсності твердження С.І. Шимон про те, що теоретична класифікація переважних прав у вітчизняній юридичній науці поки що не проводилася [8, с. 61].

Така класифікація була проведена В.І. Кратом в 2007 р. в його кандидатській дисертації. Здійснена з використанням низки критеріїв, зазначена класифікація, що ґрунтувалася на чинному на той час законодавстві, була досить повною і охоплювала різноманітні види переважних прав [9, с. 55-82].

Так, залежно від сфери правовідносин, які вони супроводжують, В.І. Крат поділяє переважні права на ті, які супроводжують:

- 1) речові правовідносини;

- 2) зобов'язальні правовідносини;

- 3) корпоративні правовідносини;

- 4) виключні правовідносини;

- 5) спадкові правовідносини;

- 6) сімейні правовідносини [9, с. 57].

Досить докладний поділ переважних прав, встановлених у цивільному законодавстві України, здійснила С.І. Шимон, яка виділяє чотири групи переважних прав:

- 1) переважні права набуття;
- 2) переважні права задоволення вимог;
- 3) переважні права на виділ майна в натурі;
- 4) переважні права вступу до товариства [8, с. 62-64].

Певний теоретичний інтерес становить і класифікація переважних прав, проведена С.І. Шимон. Так, вона виділяє:

- а) статусні (у тому числі – умовні) переважні права;
- б) ситуаційні переважні права;
- в) пріоритетні переважні права;
- г) переважні права, які надають можливість вибору майнового об'єкта (його частини) визначених якісних характеристик.

Крім того, використовуючи дихотомію, авторка виділяє:

- а) переважні перед третіми особами права та
- б) переважні права в множині уповноважених суб'єктів (суб'єктивні пріоритетні правові (першочергові) можливості) [8, с. 64-65].

Складність у виділенні окремих видів переважних прав зумовлюється тим, що взагалі поділ цивільних правовідносин на окремі види (чи то традиційні, чи не традиційні) значною мірою має умовний характер, а види цивільних правовідносин, які виділяються в літературі, головним чином, співпадають з видами суб'єктивних цивільних прав [10, с. 124-125].

Для цілей подальшого дослідження у цій роботі особливостей здійснення і захисту переважних прав найбільш прийнятним вважаємо поділ зазначених прав за критерієм сфери цивільних правовідносин, в яких діють зазначені права. В свою чергу кожна із сфер цих правовідносин характеризується своїм *об'єктом*, що і дозволяє відділяти одні групи переважних прав від інших. Не торкаючись дискусії щодо об'єкта цивільного правовідношення, зазначимо, що ми поділяємо погляди тих вчених, хто вважає, що об'єктом цивільного правовідношення є поведінка, яка спрямована на різного роду блага [11, с. 95-96].

Таким чином, залежно від сфери цивільних правовідносин, у яких існують переважні права, останні можна поділити на 4 групи:

- 1) переважні права у речових правовідносинах;
- 2) переважні права у зобов'язальних правовідносинах;
- 3) переважні права у корпоративних і кооперативних правовідносинах;
- 4) переважні права у спадкових правовідносинах.

Залежно від способу здійснення переважного права можна виділити:

1) переважні права набуття (придбання, купівлі):

а) майна (речі):

- земельної ділянки (ч. 6 ст. 88 Земельного кодексу України (надалі – ЗК України);
- земельних ділянок сільськогосподарського призначення (ч. 2 ст. 130 ЗК України);
- пам'ятки (ст. 20 Закону України "Про охорону культурної спадщини");
- приміщень, споруд, інших об'єктів, розташованих на відповідній території (п. 2. ч. 9 ст. 60 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні");
- культурних будівель із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування цих будівель (ч. 6 ст. 17 Закону України від "Про свободу совісті та релігійні організації");
- документа Національного архівного фонду (ч. 2 ст. 10 Закону України "Про Національний архівний фонд та архівні установи");

- музейних предметів, музейних колекцій та музейних зібрань (ч. 2 ст. 10, ч. 2 ст. 15², Закону України "Про музеї та музейну справу");

- земель, будинків і споруд для містобудівних потреб (ч. 3 ст. 21 Закону України "Про основи містобудування");

- земельних ділянок у власність (ч. 4 ст. 13 Закону України "Про фермерське господарство");

- засобів комунікації (ч. 2 ст. 29 Закону України "Про інформаційні агентства");

- об'єктів нерухомості (ч. 3 ст. 44 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом");

- речі, переданої у найм (ч. 2 ст. 777 ЦК України);

- житла, яке було предметом договору найму (ч. 2 ст. 822 ЦК України);

- орендованої земельної ділянки (ч. 1 ст. 9 Закону України "Про оренду землі");

- майна, що приватизується шляхом продажу на аукціоні чи за конкурсом (ч. 3 ст. 25 Закону України "Про приватизацію державного майна");

- майна, що приватизується шляхом продажу його на конкурсі (абз. 2 ч. 4 ст. 18 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)");

- акцій приватного акціонерного товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі (ч. 2 ст. 7 Закону України "Про акціонерні товариства" (далі – Закон про АТ);

- акцій публічного акціонерного товариства при їх додатковій емісії (ч. 1 ст. 27 Закону про АТ);

- акцій приватного акціонерного товариства при їх додатковій емісії (ч. 1 ст. 27 Закону про АТ);

- майнового внеску і земельної ділянки асоційованим членом сільськогосподарського кооперативу (ч. 5 ст. 12 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію");

- предметів звичайної домашньої обстановки та вжитку (ч. 1 ст. 1279 ЦК України);

- майна, співвласниками якого були спадкодавець і спадкоємці (ч. 2 ст. 1279 ЦК України);

б) майнового права (частки, паю):

- права землекористування, що продається (ч. 2 ст. 411 ЦК України);

- тимчасового користування надрами (п. 4 ч. 1 ст. 24 Кодексу України про надра);

- частки у праві спільної часткової власності (ст. 362 ЦК України);

- частки в статутному капіталі товариств з обмеженою відповідальністю і з додатковою відповідальністю та в майні командитного товариства (ч. 2 ст. 147, п. 3 ст. 137, ч. 2 ч. 139 ЦК України; ч. 3 ст. 53, ч. 1 ст. 79 Закону України "Про господарські товариства");

- паю членом виробничого кооперативу (ч. 2 ст. 14 Закону України "Про кооперацію");

2) переважні права на укладення договору:

а) вперше:

- створеним членами трудового колективу господарським товариством на укладення договору оренди цілісного майнового комплексу підприємства, його структурного підрозділу, де створене це товариство (ч. 4 ст. 8 Закону України "Про оренду державного та комунального майна");

- власниками приватизованих об'єктів на довгострокову оренду займаних ними земельних ділянок з наступним викупом цих ділянок (ч. 3 ст. 27 Закону України "Про приватизацію державного майна");

- трудовим колективом вимагати передачі йому цілісного майнового комплексу підприємства-боржника в оренду за умови взяття на себе грошових зобов'язань боржника і за наявності згоди на це кредиторів (ч. 14 ст. 17 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом");

- засновником конкурсу на укладення з переможцем конкурсу договору про використання предмета конкурсу. ч. 3 ст. 1156 ЦК України;

б) на новий строк:

- наймачем, який належно виконує свої обов'язки за договором найму (абз. 1 ч. 1 ст. 777 ЦК України);

- творчими спілками (ч. 9 Закону України "Про професійних творчих працівників та творчі спілки");

- орендарем, який належно виконував обов'язки за умовами договору оренди землі (ч. 1 ст. 33 Закону України "Про оренду землі");

- наймачем житла (ст. 822 ЦК України);

- сільськогосподарськими підприємствами (абз. 1 п. 8 Розділу X Земельного кодексу);

в) шляхом поновлення (продлонгації):

- орендаря на продовження строку дії договору оренди (ч. 1 ст. 285 ГК України);

3) переважні права задоволення вимог:

а) у разі застави (іпотеки):

- кредитора (заставодержателя) відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України "Про заставу"

- першого заставодержателя перед наступними заставодержателями (ч. 3 ст. 588 ЦК України);

- заставодержателя зареєстрованої застави перед заставодержателями незареєстрованих застав та застав, які зареєстровані пізніше (ч. 4 ст. 588 ЦК України, ч. 5 ст. 18 Закону України "Про заставу");

- іпотекодержателя перед іншими особами, права чи вимоги яких на передане в іпотеку нерухоме майно не зареєстровані у встановленому законом порядку або зареєстровані після державної реєстрації іпотеки (ч. 6 ст. 3 Закону України "Про іпотеку");

- іпотекодержателя у разі настання страхового випадку щодо предмета іпотеки (ч. 2 ст. 8 Закону України "Про іпотеку");

- особи, яка має зареєстровані права чи вимоги на предмет іпотеки, на придбання предмета іпотеки у іпотекодержателя (ч. 2 ст. 38 Закону України "Про іпотеку");

- іпотекодавця та всіх осіб, які мають зареєстровані у встановленому законом порядку обтяження на нерухомість та/або об'єкт незавершеного будівництва, що є предметом іпотеки (ч. 2 ст. 6 Закону України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати");

- обтяжувача з вищим пріоритетом (ч. 2 ст. 14 Закону України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень");

- обтяжувача з вищим пріоритетом (ч. 2 ст. 26 Закону України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень");

- іншого обтяжувача, на користь якого встановлено зареєстроване обтяження (ч. 2 ст. 30 Закону України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень");

- обтяжувача з вищим пріоритетом (ч. 2 ст. 40 Закону України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень");

- заставодержателів (ч. 4 ст. 367 Кодексу торгового мореплавства України);

б) в інших випадках:

- на одержання речі, визначеної індивідуальними ознаками (ст. 620 ЦК України);

- власників сертифікатів з фіксованою дохідністю (ч. 1 ст. 23 Закону України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати");

- власників сертифікатів перед іншими кредиторами (ч. 4 ст. 42 Закону України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати").

Залежно від способів захисту переважних прав останні можна поділити на:

- 1) переважні права, що захищаються шляхом переведення прав і обов'язків покупця (наймача) на носія переважного права;

- 2) переважні права, що захищаються шляхом встановлення правовідносин (спонукання до укладення договору);

- 3) переважні права, що захищаються шляхом визнання правочину недійсним (у разі вчинення його з порушенням переважного права) і спонукання до укладення договору.

У межах цих груп виділяються окремі види переважних прав, механізм здійснення і захисту яких досліджується в подальших розділах дисертації.

Поділяючи погляди тих вчених, хто вважає сімейне право самостійною галуззю українського права [12, с. 37; 13, с. 17-36; 14, с. 36-37], ми, на відміну від В.І. Крайта, не виділяємо в окрему групу переважних прав у цивільному праві переважні права у сімейних правовідносинах (йдеться про переважні права батьків на виховання своїх дітей, на те, щоб малолітня дитина проживала з ними, про переважне право громадян України на усиновлення дитини) і, відповідно, не включаємо їх до предмета дослідження у цій дисертації. Зазначені переважні права можуть бути предметом самостійного дослідження в науці сімейного права.

Проведене дослідження видів переважних прав у цивільному праві дозволяє дійти висновку про те, що значення класифікації, як результату групування переважних прав за їх спільними ознаками і їх поділу залежно від змісту і особливостей здійснення, полягає в тому, що класифікація переважних прав, на нашу думку, забезпечує розв'язання триєдиної задачі:

- *по-перше*, з використанням об'єктивних критеріїв з одного боку дозволяє об'єднати однорідні переважні права в одну групу, а з іншого – відмежувати різні переважні права;

- *по-друге*, з урахуванням віднесення тих або інших видів переважних прав до однієї чи різних груп дає змогу розробити відповідні механізми їх здійснення, закріпивши їх у законі;

- *по-третє*, з урахуванням виду переважних прав та специфіки їх здійснення сприяє визначенню адекватних способів їх захисту у разі порушення.

1. Белов В.А. Гражданское право. Общая и особенная части [Текст] : Учебник / В.А. Белов. – М.: ЦентрЮрИнфоР, 2003. 2. Сулейменов М.К. Субъективное гражданское право и средства его обеспечения в Республике Казахстан Сулейменов М.К. Субъективное гражданское право и средства его обеспечения в Республике Казахстан [Текст] / М.К. Сулейменов // Субъективное гражданское право и средства его обеспечения. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной памяти профессора Ю.Г. Басина (в рамках ежегодных цивилистических чтений). Алматы, 13-14 июня 2005 г. / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2005. – С. 6-32. 3. Леонова Л. Ю. Преимущественные права в гражданском праве [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Леонова Л.Ю. – М., 2005. – 194 с. 4. Волкова Е.В. Гражданско-правовое регулирование отношений,

связанных с осуществлением преимущественных прав : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 [Текст] / Е. В. Волкова. – Краснодар, 2010. – 27 с. 5. Зубарева Н.В. Преимущественное право покупки : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 [Текст] / Нина Вячеславовна Зубарева. – М., 2007. – 22 с. 6. Субботин М.В. Преимущественные права в российском гражданском законодательстве [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М.В. Субботин. – М., 2007. – 200 с. 7. Онина А.А. Преимущественное право покупки в гражданском праве Российской Федерации [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А.А. Онина. – Краснодар, 2009. – 209 с. 8. Шимон С. Сутність переважних прав та їх класифікація в цивільно-правовій теорії [Текст] / С. Шимон // Юридична Україна. – 2011. – № 12. – С. 61-66. 9. Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В.І. Крат. – Х., 2007. – 218 с. 10. Гражданское право: учеб.; в 3 т. Т. 1

[Текст] / Е.Н. Абрамова, Н.Н. Аверченко, Ю.В. Байгушева [и др.]; под ред. А.П. Сергеева. – М.: ТК Велби, 2008. – 1008 с. 11. Гражданское право: учеб.: в 3 т. Т. 1. – 6-е изд., перераб. и доп. [Текст] / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К.Толстого. – М.: Проспект, 2006. 12. Матвеев Г.К. Советское семейное право: Учебник [Текст] / Г.К. Матвеев. – М.: Юрид. лит., 1985. – 208 с. 13. Кивалов С.В., Червоный Ю.С., Волосатый Г.С., Калитенко О.М. Семейное право Украины: Учебник [Текст] / под ред. Червоного Ю.С. – К.: Правова єдність, 2009. – 640 с. 14. Боднар Т.В. К вопросу о месте семейного права в системе права Украины [Текст] / Т.В. Боднар // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 16 вересня 2011 р. – К.: КНТ, 2011. – С. 33-37.

Надійшла до редколегії 04.10.12

Т. Губанова, здобувач

ЕЛЕМЕНТИ КОНТРОЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У науковій статті досліджені елементи контрольних правовідносин, їх сутність та зміст. Проаналізовано особливості суб'єктного складу контрольних правовідносин, досліджено характерні риси актів-документів контрольних органів.

Ключові слова: фінансовий контроль, контрольне правовідношення, юридичні факти, об'єкт, суб'єкт.

В научной статье исследованы элементы контрольных правоотношений, их природа и содержание. Проанализированы особенности субъектного состава контрольных правоотношений, изучены характерные особенности актов-документов контрольных органов.

Ключевые слова: финансовый контроль, контрольное правоотношение, юридические факты, объект, субъект.

In the scientific article the elements of control pravovidnosin, their essence and maintenance, are explored. The features of subject composition of control pravovidnosin are analysed, the personal touches of acts-documents of supervisory bodies are explored.

Keywords: financial control, legal relationship, legal facts, object, subject.

Постановка проблеми. Необхідність побудови ефективної системи державного управління в Україні зумовлена загостренням кризових явищ в економіці, що характерне для сучасного етапу розвитку країни. Однією з головних функцій у державному управлінні економікою є контрольна, яка на основі розроблених державою методів та процедур дає змогу формувати інституційні засади економічних взаємовідносин між державою та суб'єктами господарювання.

Важливим шляхом створення ефективної системи державного фінансового контролю є вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності форм і методів державного фінансового контролю, а серед них особливої уваги заслуговує контрольне правовідношення та його елементи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним підґрунтям для написання наукової статті стали праці таких вітчизняних та зарубіжних учених: М. Білухи, Ф. Бутинця, Л. Воронової, О. Горбунової, Б. Кормича, Л. Крамаровського, А. Ковальчука, М. Кучерявенка, Є. Курінного, ОА. Монаєнка, П. Недбайла, Б. Усача, О. Фатхутдінової, Н. Хімичевої, Л. Царьової, М. Шакар'яна, В. Шамрая, І. Шахова, С. Шохіна та інших.

Вихідні передумови та мета дослідження. Отже, у даній статті вважаємо за потрібне дослідити теоретико-правові підходи до дослідження елементів контрольного правовідношення, розглянути його суб'єктний та об'єктний склад, проаналізувати юридичні факти та правові акти-документи контрольних органів.

Виклад основного матеріалу. Структура будь-якого правовідношення включає наступні елементи: суб'єкти, зміст і об'єкти. Важливе значення мають юридичні факти, які є підставами виникнення, зміни або припинення правовідносин.

Особливу роль в контрольних правовідносинах мають суб'єкти, оскільки саме вони виконують функцію генератора специфічних соціальних зв'язків, що складаються з приводу реалізації конкретної норми матеріального права і з метою встановлення об'єктивної істини та винесення рішення по справі. За допомогою су-

б'єкта визначаються задачі, характер, форми і обсяг контролю, відносно нього решта компонентів має допоміжний, похідний характер [7, 43].

Слід зазначити, що характер суб'єктів контрольних правовідношень досить різноманітний. З одного боку, до складу суб'єктів належить група, безпосередньо зацікавлена в результатах контрольного процесу, тобто така, чий інтереси захищаються, а меті реалізації суб'єктивних прав, здійсненню юридичних обов'язків і юридичній відповідальності підпорядкований весь арсенал процесуальних способів, засобів і прийомів. З іншого боку, до суб'єктів належить група "лідуючих" суб'єктів, що виконують свої функції в "чужих" інтересах з метою оптимального вирішення контрольної справи і наділених певними владними повноваженнями.

Важливою особливістю контролю є те, що він здійснюється всіма без винятку органами держави і їх посадовими особами, проте це не виключає існування системи спеціальних контрольних органів. Множинність органів, що здійснюють контрольну діяльність, дозволяє виділити критерії їх систематизації: за характером владних повноважень; організаційно-правовою формою проведення контролю; спрямованістю контрольної діяльності, характером поєднання юрисдикційних і організаційних способів дії; юридичними наслідками контролю тощо.

Таким чином, державно-владна основа в контрольному правовідношенні неодмінно передбачає наявність обов'язкового спеціального суб'єкта, який є активним носієм функцій контролю. Законодавство визначає не лише суб'єктів, наділених повноваженнями здійснення фінансового контролю, але і визначає коло контрольованих суб'єктів.

Незважаючи на владний характер контрольних процесуальних правовідносин, їх суб'єкти пов'язані між собою корелятивними зв'язками. Наприклад, контрольний процесуальним повноваженням контролюючого суб'єкта кореспондує контрольний процесуальний обов'язок або юридична відповідальність підконтрольного суб'єкта. Однак для того, щоб специфічний соціальний зв'язок такого типу не залишився лише можливістю, передбаченою нормами процесуального характеру,

